

УДК 159.922

Каменська Н. Л.

доцент кафедри загальної психології та психології розвитку
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
e-mail: kamenskaya@itstep.org
ORCID: 0000–0002–9121–3962

Кременчуцька М. К.

доцент кафедри соціальної допомоги та практичної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
e-mail: mkk@ukr.net
ORCID: 0000–0002–8588–1016

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕЛЕКТУ: ВІД ЮНОСТІ ДО ЗРІЛОСТІ

У статті наводяться результати дослідження динаміки інтелектуальних особливостей чоловіків і жінок у віковому періоді від юності до пізньої зрілості. Метою дослідження було визначити вплив статі та віку людей на вираженість різних інтелектуальних здібностей. Були отримані дані, що показують взаємний вплив статі та віку на динаміку розвитку інтелекту. Розглянуто соціальний інтелект як інтелектуальну здатність, що має позитивну динаміку розвитку з віком, особливо у жінок.

Ключові слова: загальний інтелект, соціальний інтелект, стать, віковий розвиток, зрілий вік.

Постановка проблеми. Особливості інтелекту чоловіків і жінок давно привертають увагу дослідників. Тим не менш отримані ними дані вкрай суперечливі. У відношенні гендерної стереотипізації уявлень про інтелект в літературі є інформація, заснована на вивченні імпліцитних концепцій інтелекту (R. Sternberg, H. Azuma & K. Kashiwagi, Л. М. Векслер, Р. М. Грановська, М. О. Холодна та ін.) [7, 8].

Згідно з даними положеннями, найбільш поширеною важливою ознакою «чоловічої» інтелектуальності є когнітивно-раціональний вимір, «жіночої» — соціально-емоційний вимір [5].

Аналіз причин гендерних відмінностей в інтелекті буде неповним, якщо не згадати про ті зміни, які відбуваються за віком. Якщо в дитячому віці розвитку інтелекту надається особливе значення (нікому не хочеться мати відстаючих дітей), то інтелект в зрілому віці наче відходить на другий план, поступаючись місцем соціально-психологічним феноменам адаптації. Це має відношення, перш за все, до загального інтелекту, який розуміється як здатність до абстрактного мислення, ефективного використання вивчених схем і символів, що «прив'язує» цей інтелект до завдань, які мають переважно одне правильне рішення.

У лонгітюдних дослідженнях встановлено, що показники інтелекту мають досить високу онтогенетичну стабільність. Крім того, виявлені психічні функції і показники, які мають прогностичну валідність по відношенню до оцінки інтелекту в більш пізньому віці. Особливе місце в цьому

ряду займає вивчення можливостей прогнозування інтелекту на основі більш ранніх передумов (Н. С. Лейтес, І. В. Равіч-Щербо, В. Н. Дружинін, Ю. І. Машбиць, М. Л. Смольсон).

За останні роки з'явилися дослідження, що присвячені сфері мислення людей зрілого та старшого віку. Закономірно зростає інтерес до проблем формування індивідуально-психологічних відмінностей, опису варіантів, траєкторій і детермінант розвитку (М. К. Акімова, Г. В. Бурменська, Л. А. Венгер, О. К. Дусавіцькій, Ю. М. Швалб та ін.) [5].

Проте динаміка інтелекту, а також гендерні зміни взаємозв'язків у період дорослості висвітлені недостатньо добре. Ці обставини і обумовило актуальність дослідження.

Мета статті. Дана стаття представляє результати дослідження динаміки інтелекту на різних етапах дорослості і особливостей у структурі інтелекту чоловіків і жінок.

Результати дослідження. Для вивчення інтелекту використовувалися Культурно-вільний тест інтелекту Р. Кеттелла (CFIT), 16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттелла (16-PF, фактор В) і методика дослідження соціального інтелекту Дж. Гілфорда і М. Саллівена [2].

На думку Р. Кеттелла, загальний фактор інтелекту має психологічний сенс, якщо спиратися на двофакторну модель: «загальний флюїдний фактор» (або «вільний» інтелект) і «загальний кристалічний фактор» (або «зв'язаний» інтелект) [3]. Методика CFIT дозволяє виявити рівень «вільного інтелекту», який формується переважно під впливом біологічних детермінант, і не пов'язана з засвоєнням яких-небудь специфічних знань, навичок, вмій.

Методика дослідження соціального інтелекту Дж. Гілфорда і М. Саллівена дозволяє не тільки вимірювати загальний рівень розвитку соціального інтелекту, але й оцінювати окремі здатності до розуміння поведінки людей: здатність передбачати наслідки поведінки, адекватно відображати вербальну і невербальну експресію, розуміти логіку розвитку складних ситуацій міжособистісної взаємодії, розуміти внутрішні мотиви поведінки людей [4].

Фактор В особистісного опитувальника Р. Кеттелла орієнтований на вимірювання оперативності мислення та загального рівня вербальної культури та ерудиції, що валідно для оцінювання «зв'язаного» інтелекту.

Загальна вибірка склала 120 осіб у віці від 20 до 60 років, з них чоловіків (М) — 50, жінок (Ж) — 70. У результаті проведеного дослідження були виявлені особливості динаміки інтелекту чоловіків і жінок. У цілому по вибірці чоловіки дійсно проходять інтелектуальні тести краще, ніж жінки.

На малюнку можна побачити середні значення показника В по кожній з груп і розкид всередині кожної з груп (мінімуми і максимуми в результатах). Значимість відмінностей означає, що статистично вони дійсно існують. Виходить, що чоловіки в середньому набирають на 1,1 стена більше, ніж жінки, які проходять той же самий тест в тих же умовах, і цей результат статистично значущий.

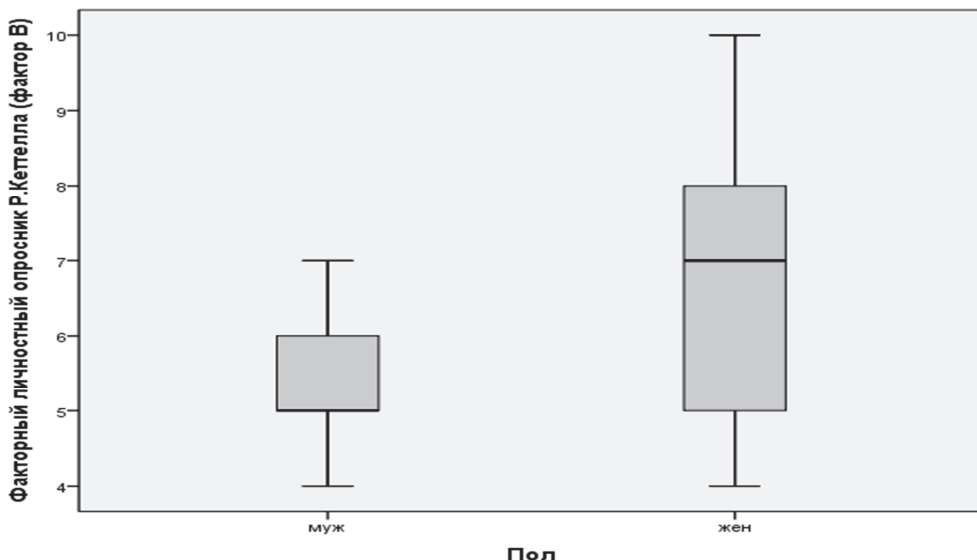

Рис. 1. Фактор В опросника Р. Кеттелла ($F(1,498)=21,735, p=0,00$)

Що стосується показника IQ по культурно-вільному тесту інтелекту Р. Кеттелла, то достовірних відмінностей в загальних показниках виявлено не було. Тим не менш слід зазначити, що середні показники у чоловіків були вище, ніж у жінок ($\bar{x}_m = 115,9 \pm 3,3$; $\bar{x}_j = 113,2 \pm 2,8$).

Показники рівня соціального інтелекту знаходяться на рівні вище середнього, однак в цілому по групі чоловіків і жінок не виявляється значущих відмінностей.

Таблиця

Таблиця показників інтелекту

Показники	стать	±σ		
		20–45 років	46–60 років	По групі
IQ (бали)	чоловіки	116,3±2,8	114,5±2,1	115,9±3,3
CFIT Р. Кеттелла	жінки	115,0±3,8	111,4±2,8	113,2±2,8
Фактор В (стени)	чоловіки	6,6±0,4	6,4±0,3	6,5±1,6
16-Ф Р. Кеттелла	жінки	5,7±0,3	5,1±0,4	5,4±1,1
Соціальний інтелект	чоловіки	35,1±1,2	34,4±1,0	34,7±5,5
(сума) Д. Гілфорд	жінки	35,2±1,2	38,8±1,3	36,9±4,2

Оскільки дослідження не носило характер лонгітуда, а являло собою роботу з різновіковими і різностатевими групами, зупинимося на таблиці суміщених показників (таб.). Перевірка впливу на інтелектуальні показники фактора віку дала наступні результати.

Дані демонструють основні відмінності між чоловіками і жінками, отримані нами в дослідженні. Вони полягають не стільки в загальних показниках інтелектуального розвитку, скільки у вікових відмінностях прояву інтелектуальних здібностей чоловіків і жінок.

Молоді люди значно випереджають більш старших випробовуваних за показниками інтелекту. Ця різниця нівелюється досвідом, тим не менш, багато дослідників вважають, що зниження інтелекту, яке «формально зв'язується з віком, насправді є результати відмінностей між поколіннями або спільнотами людей» [1]. Вони вважають, що реальне зниження здібностей, мабуть, відбувається вже після того, як вік людини значно перевищив 60 років, і набагато сильніше пов'язано зі станом здоров'я конкретної людини, ніж з її хронологічним віком.

Найбільш часто те, що притягається теоретичне обґрунтування для пояснення вікових змін в інтелектуальній діяльності, — це розходження текучих і кристалізованих здібностей. Плинні здібності — це ті, що необхідні в реакції на щось нове, моментальна оцінка ситуації. Кристалізовані здатності базуються на накопиченому досвіді. З опорою на це розходження було показано, що плинні здатності відображають старіння людини з віком, в той час як здатність до кристалізації інформації стійка щодо цих вікових змін. Таким чином, інтелект у повсякденному житті як прояв кристалізованих здібностей не повинен зазнавати значних змін на відміну від загального інтелекту, що супроводжується спадом продуктивності інтелектуальних функцій [6].

Однак результати дозволяють побачити одну цікаву закономірність — з віком чоловіки «втрачають» темп розвитку соціального інтелекту, а жінки «набирають».

Вікова динаміка соціального інтелекту відрізняється від динаміки загального інтелекту. Соціальний інтелект як інтегральна здатність до адаптації людини в соціумі і до орієнтування в розумінні наслідків поведінки, а так само до передбачення вчинків людей є критерієм соціальної зрілості. Формуючись в онтогенезі, завдяки взаємодії з соціальним оточенням ця здатність має необмежений потенціал розвитку.

Результати дослідження підкріплюють тезу про те, що ознакою «чоловічої» інтелектуальності більш є когнітивно-раціональний вимір, а «жіночої» — соціально-емоційний вимір. У жінок важливу роль відіграють як вербальні, так і невербальні складові соціального інтелекту, що спираються на два різних канали сприйняття і переробки інформації: неусвідомлений (невербальний) канал і раціональний (вербальний) канал. Жінки більш орієнтовані на людські переживання і більш конформні, ніж чоловіки. Можливо, така чутливість до характеру і відтінків людських взаємин дозволяє більш ефективно засвоювати соціальний досвід, який є середовищем для реалізації та розвитку потенцій соціального інтелекту.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Припущення про відмінності в інтелекті виправдало себе більше для віку, ніж для статі, так як достовірно підтвердити відмінності в рівні інтелекту чоловіків і жінок нам не вдалося. Можна відзначити, що динаміка інтелекту в чоловіків і жінок на різних етапах дорослості суттєво розрізняється. І якщо загальні тенденції змін у міру дорослішання є єдиними і для чоловіків, і для жінок, то після 45 років вони починають якісно відрізнятися.

У чоловіків спостерігається стабілізація інтелектуального потенціалу. У жінок при незначному зниженні загальних інтелектуальних здібностей спостерігається розвиток соціального інтелекту, що в цілому веде до зрівнювання інтелектуальних можливостей чоловіків і жінок.

Перспективним напрямком подальших досліджень є аналіз інтелектуальних можливостей літніх людей та дослідження адаптивної ролі соціального інтелекту в цьому віці.

Список використаних джерел і літератури

1. Анастаси А. Психологическое тестирование / А. Анастаси, С. Урбина. — СПб.: Питер Ком, 2007. — С. 302–305.
2. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. — СПб.: Питер Ком, 1999. — 528 с.
3. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. — СПб.: Питер, 2002. — 625 с.
4. Бьюзен Т. Могущество социального интеллекта / Пер. с англ. Е. Г. Гендель. — Мн.: ООО «Попурри», 2004. — 381 с.
5. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. — К.: Видавництво ТОВ «КММ», 2006. — 240 с.
6. Кулагина И. Ю. Возрастная психология / И. Ю. Кулагина. — М.: ТЦ «Сфера», 2001. — 464 с.
7. Смутьсон М. Л. Психологія розвитку інтелекту: монографія / Смутьсон М. Л. — К.: Нора-Друк, 2003. — 298 с.
8. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / М. А. Холодная — М., 2002. — 467 с.

References

1. Anastazy, A., & Urbyna S. (2007). Psykholohycheskoe testyrovanye [Psychological testing]. (pp. 302–305). SPb.: Pyter Kom [in Russian].
2. Burlachuk, L. F., & Morozov, S. M. (1999). Slovar`-spravochnik po psihodiagnostike [Reference Dictionary of psychological diagnostics]. SPb.: Pyter Kom [in Russian].
3. Druzhinin, V. N. (2002). Psihologiiia obshchikh sposobnostei` [Psychology general abilities]. SPb.: Peter [in Russian].
4. B`iuzen, T. (2004). Mogushchestvo sotcial`nogo intellekta [The power of social intelligence]. Mn.: ООО «Popurri» [in Belorussian].
5. Maksymenko, S. D. (2006). Heneza zdiisnennia osobystosti [Genesis implementation personality]. K.: Vydavnytstvo TOV «KMM»
6. Kulagina, I. Iu. (2001). Vozrastnaia psihologiiia [Age Psychology]. M.: TTC «Sfera» [in Russian].
7. Smul'son, M. L. (2003). Psihologija rozvytku intelektu: monografija [Psychology of the development of intelligence: a monograph]. — K.: Nora-Druk [in Ukrainian].
8. Holodnaia, M. A. (2002). Psihologiiia intellekta: paradoksy` issledovaniia [Psychology of Intelligence: Paradoxes of research]. Moscow [in Russian].

Каменская Н. Л.

кандидат психологических наук,
доцент кафедры общей психологии и психологии развития
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

Кременчуцкая М. К.

кандидат психологических наук,
доцент кафедры социальной помощи и практической психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

**ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ИНТЕЛЛЕКТА: ОТ ЮНОСТИ
ДО ЗРЕЛОСТИ**

Резюме

В данной статье приводятся результаты исследования динамики интеллектуальных особенностей мужчин и женщин в возрастном периоде от юности до поздней зрелости. Целью исследования было установить влияние пола и возраста людей на выраженность различных интеллектуальных способностей. Были получены данные, показывающие взаимное влияние пола и возраста на динамику развития интеллекта. Рассмотрен социальный интеллект как интеллектуальная способность, имеющая положительную динамику развития с возрастом, особенно у женщин.

Ключевые слова: общий интеллект, социальный интеллект, пол, возрастное развитие, зрелый возраст.

Kamenska N. L.

candidate of psychological Sciences, associate Professor of department
of general psychology and psychology of personality development
of Odessa I. I. Mechnikov National University

Kremenchutska M. K.

candidate of psychological Sciences, associate Professor of department
of social assistance and practical psychology
of Odessa I. I. Mechnikov National University

**GENDER FEATURES OF INTELLIGENCE: FROM YOUTH
TO ADULTHOOD**

Abstract

The paper presents the results of a study of the dynamics of intelligence at different stages of adulthood. The subject of the study was gender-specific intellectual abilities. Purpose of the study was to test the hypothesis that the age structure of the intelligence of men and women gets specific features. Methodological basis was the position of the two-factor model of intelligence R. Cattell and the theory of social intelligence G. Guilford.

Men pass intelligence tests better than women. The significance of differences means that statistically they do exist ($F(1,498) = 21,735, p = 0,00$). There were no differences in understanding the motives of human behavior and situations of interpersonal interaction between groups divided by gender (of social intelligence testing).

Set age-related differences in the manifestation of mental abilities of men and women. Young people are slightly ahead of the older men in terms of intelligence with an overall safety performance levels of general intelligence. In the women's group

at decrease indicators of general intelligence with age (statistically not confirmed) increased social intelligence.

Promising area of future research is to analyze the intellectual capacities of older people and the study of the adaptive role of social intelligence at this age.

Key words: overall intelligence, social intelligence, gender, age development, adulthood.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2015